

Баргирифта аз гоҳномаи баррасихои Осиёи Миёна, соли 1996 милодӣ, шумораи 15(2), сафаҳоти 213 то 216.*

Нависанда: Ричард Фолтз (Richard Foltz), аз аъзои Маркази мутолиъоти Ховари Миёна, донишгоҳи Харвард.

Тарҷума аз англисӣ ба форсӣ аз Монӣ Порсо

Баргардон аз хати форсӣ: Самандар Хочаев

Намояҳои расмии саршумории кишвари Ўзбекистон шумори тоҷикони ин кишварро пиромунӣ 5 дарсади кулли ҷамъият (аҳоли) эълом кардаанд ва ин намояҳо бидуни ҷуну ҷаро аз сӯйи бештари ғарбиёни донишгоҳӣ, рӯзноманигор ва нависандагони роҳнамои мусофиратӣ такрор шудаанд. Дар ҳамин ҳол тоҷикҳо дар саросари Ўзбекистон бар ин пофишорӣ доранд, ки ин намоя бештар ба 25 то 30 дарсад наздик аст ва бар ин ки тоҷикҳо 70 дарсади бошандагони (ҷамъият) Самарканд – пойтахти пешин ва дуввумин шаҳри бузурги Ўзбекистон ва беш аз 90 дарсади мардуми Бухоро ташкил медиҳанд, таъкид мекунанд.

Дар ҷорҷӯби акидати шӯравӣ гузаштаи исломии ўзбакҳо ҳамчун каламраве торик аз воқеаҳои арбоб-раъиятӣ тарсим мегашт. Акнун, ки таҳсилкардагони ўзбак ба

тозагӣ аз занчири ин бовар растаанд, саргарми бознависи торихи худ шуда ва кӯшиш дар таъриф ва пофишорӣ бар хувият ва кистии ўзбакӣ доранд. Хувияте,ки битавон ба он болид.

Бо вучуди ин ки хастаи аслии омӯзаҳои Маркс ва ленингароёна ба зохир канор гузошта шуда, вале бисёре аз осори он ханӯз побарчост. Бавижа он чи ки ба дарки миллият ба шеваи шӯравихо марбут мешавад.

Акнун сиёсати расмии ўзбакҳо ин шуда, ки мехоханд иддао кунанд,хама чиз ва хама кас дар даруни марзхояшон бидуни таваччух ба замон аз они онҳо буда ва барои намуна ба пешони чехраҳои торихӣ монанди Темурланг, Улугбек, Захируддин Бобур ва хатто Пури Сино барчасби “кахрамониҳои ўзбак” мечасбонанд.Дар чунин вазъе барои чомеаи донишпажух дорои ахамият аст, то рӯйкарди интиқодӣ ва бопарво нисбат ба масоили чистӣ ва миллияти ўзбак ба худ бигирад.

Аз курбониёни аслии чунбишҳои хувияти милли, мардуми ақаллияти хар кишвар мебошанд ва тоҷикони Ўзбекистон аз ин раванд чудо нестанд.

Чавви(мухит, фазо) кунунии чира бар Ўзбекистон чавви даҳаи 1920- ро хамхонӣ ва тадоъӣ(пайванду бастагӣ ва монандӣ) мекунад, замоне ки чумхурӣ тоза ба дасти болшевикҳо бунёд шуда буд ва гузоришҳои саршумории мардум то андозае ба бераҳа кашида шуда буд, ки ба марзи берабт будан мерасид ва иллати он омезае буд аз

саргардонӣ дар бораи ба кор бурдани номҳо ва гароишоти афрод ба номгузориҳои миллияи худ ба ҳар тарике ки судмандтар ба чашм меомад.

Сиёсати расмӣ кунуни давлати Ўзбекистон дар қиблаи ҷамъияти тоҷикӣ худро метавон ба ҳисоб дар намунаҳои монанд бастанӣ бунёди нави омӯзиши забони порсӣ-тоҷикӣ Самарқанд дар соли 1992 ва ҳаҷми бисёр қами матбуоти порсӣ-тоҷикӣ ҳатто дар сомониҳои (маҳал ва манотиқ .С) ки бештари мардум тоҷиканд, мушоҳида кард.

Намояҳои расмӣ саршумори кишвари Ўзбекистон шумори тоҷикони ин кишварро пиромунӣ 5 дарсади қулли ҷамъият (аҳоли) эълон кардаанд ва ин намояҳо бидуни ҷуну ҷаро аз сӯйи бештари ғарбиёни донишгоҳӣ, рӯзноманигор ва нависандагони роҳнамои мусофиратӣ тақрор шудаанд. Дар ҳаҷми ҳол тоҷикҳо дар саросари Ўзбекистон бар ин пофшоҳӣ доранд,ки ин намоя бештар ба 25 то 30 дарсад наздик аст ва бар ин ки тоҷикҳо 70 дарсади бошандагони (ҷамъият) Самарқанд – пойтахти пешин ва дуҷумин шаҳри бузурги Ўзбекистон ва беш аз 90 дарсади мардуми Бухороро таъкид мекунанд.

Бештари мардуми минтақаи қўхистонӣ шимолхавари Тошқанд,он сӯйи садди Чорвоқ тоҷиканд,ҳамчунин мардуми баҳшхое аз дараи Фарғона,устони Чиззах,Сурхондарё,Кашқадарё (ва ғ.). Устодони донишгоҳи давлатӣ Самарқанд қулли ҷамъияти тоҷикони Ўзбекистонро 6 то 7 миллион нафар баровард мекунанд. Ин шумор ду баробар ё беш аз ду баробари ҷамъияти тоҷикон дар ҷумҳурии Тоҷикистон аст. (1)

Бо ин вучуд ин гуна ки пайдост, ҳеч роҳи мувассасе(боэътимод) барои дастёбӣ ба омили дуруст дар даст нест. Танҳо сафар қардан дар ин ҷо ва он ҷои ин кишвар басанда аст, то дасти қам ба нодурустии газофи омили давлатӣ пай бибарем. Ҷӣ дар хиёбонҳои Самарқанд ва Бухоро ва ҷӣ дар истгоҳҳои утубус, русое дар кӯҳҳо, дар бисёре аз бахшҳои Ўзбекистон забони ўзбакӣ ба гӯш намерасад. Бисёре аз тоҷикҳо хангоме ки бо як бегона ба русӣ ё ўзбакӣ сӯҳбат мекунанд, нахуст худро ўзбак муаррифӣ мекунанд, сипас агар ҳамон пурсишро ба порсӣ-тоҷикӣ такрор кунед, гуфташонро иваз мекунанд ва мегӯянд, ки тоҷиканд. Ишон барои пӯзиш қорти шиносии худро, ки дар он ўзбак навишта шуда ба шумо нишон медиханд. Хатто агар бипазирем, ки ҳич роҳе барои донишмандони шумори рости тоҷикони Ўзбекистон нест, боистӣ тасдиқ қард, ки унсори тоҷик сазовори тавачҷуҳи қиддӣ аз сӯйи паҷуҳишгарон дар бораи Ўзбекистони нав мебошад. Тавачҷуҳе шояд беш аз он ҷӣ то қунун дарёфт қардааст.

Аз он ҷо, ки забони порсӣ- тоҷикӣ ба густурдагӣ дар Ўзбекистон сӯҳбат мешавад ва дар бештари кишвар забони нахуст аст ва бо нигариш ба ин ки шумори бисёр зиёде аз бошандагони Ўзбекистон тоҷик ва фарҳанги худро тоҷик ва фарҳангӣ тоҷикӣ медонанд, ин эҳсос ба қас даст медихад, ки имруз Ўзбекистон раво медорад, то бахше бисёр пурмоҷа аз мурдареги худ ношинохта ва ношунанда барҷо монад.

Мавзӯоти пайванддор бо тоҷик будан аз нақши бисёр қалидӣ дар мутолиаи Ўзбекистон бархурдоранд, зеро ин масоил то андозае пинҳон мондаанд. Бархе эроншиносони қаҳон аз ин қарос доранд, ки дар пайи ҳамонандсозӣ, қабон ва фарҳанги порсӣ- тоҷикӣ дар ояндаи на қандон дур аз паҳнаи Осиёи Миёна нопадид шавад. Аммо дар назар бигирем, ки порсизабонони Осиёи Миёна наздик ба понсад сол аст, ки зери султаи ўзбакҳо зиндагӣ қардаанд, аз тарси худ бикохем.

Вале аз сӯйи дигар гӯйишҳои порсӣ-тоҷикии Ўзбекистон ба таври фазоянда аз порсӣ-тоҷикии Тоҷикистон ва порсии меъёр вомегақоянд. Барои намуна гӯйиши имрӯзи

Самарканд нисбат ба гўйиши Душанбе бештар аз туркий рахна пазируфтааст. Ба гунае ки хейле мавокеъ барои дигар порсизабонхо фахмпазир нест, харчанд ки ханўз ошкоро точикй аст.(2).

Ин гуна нояксониho миёни гўйишварони донишомўхта, ки бештар бо адабиёт сару кор доштаанд, камтар дида мешавад. Бисёре аз точикхо ин вогарой (аз хам дур шудан) дар забони гуфторй дар ду сўи марзхои сиёсиро руйихамрафта аз поёни дахаи 1920 медонанд, замоне ки идуоложии чумхурихои миллии чудогона дар шуравй конунан пиёда шуд.

Аз он чо кишвархои кунунии Осиёи Марказй ба дунболагирии ин идеуложй гароиш доранд, вогароии забонй миёни точикони Ўзбекистон ва точикони Точикистон хамчунон идома хоҳад ёфт. Гарчи бархе точикон аз диди фархангй гаройиши шадиде нисбат ба хамсоягони порсизабонашон дар Точикистон, Афғонистон ва Ирон нишон медиханд, бисёри дигар имрўз чандон аз сиришти мероси иронии худ ва бастагии забонй бо Афғонистон ва Ирон бохабар нестанд. Хангоми бархурд бо як иронй точикхои камсавод (барои намуна бозориён ва магозадорон)аглаб мепурсанд,ки дар Ирон ба чй забоне сухбат мешавад ва аз ин ки як хоричй забони “ишон”-ро сухбат мекунад, шигифтзада мешаванд.3

Ин гуна ки пайдост, кўшишхои огозини шўравй дар заминаи талкини ин мавзуъ ба точикхо, ки забон ва фарханги ишон чизе якто ва чудо аз хамачост, дар лояхои(бахшхо) вижае аз чомеъа корсоз буда. Албатта на дар миёни точикхое,ки омўзиши олий дидаанд.

Донишомӯхтагони тоҷик ханӯз бо гурур чакомаҳои кухани порсиро бозгӯ мекунанд ва дар донишгоҳи тоҷикӣ (манзур-- факултаи филологияи тоҷик дар донишгоҳи Самарканд.С) донишчӯён бо алокаи фаровон ба наворҳои воридшудаи Гугуш ва дигар хонандагони мусикии мардумписанди иронӣ гӯш фаро медиханд. Гузашта аз масоили хисси тааллуқ ба фарҳанги иронӣ, алорагми ҳама фишорҳои давлат, бо ин ҳол пойбандии сарсаҳтона ба забон дар миёни тоҷикҳои Ўзбекистон ба унвони сарчашмаи кистӣ ва пайвастагии иҷтимоӣ-иҷтимоӣ, дар сатҳи густурдае дида мешавад.

Донишқадаи забоншиносии тоҷик дар донишгоҳи давлатии Самарканд ҳамчунон қонуни кӯшо барои парвариш дар адаби кухани порсӣ буда ва мебошад ва навишторҳои донишмандона ба порсӣ-тоҷикӣ чоп ва пахш мешавад. Дар ин донишгоҳ гох ба гох ҳамоишхое низ баргузор мешавад. Дабистонхое, ки дар онҳо ба забони порсӣ-тоҷикӣ омӯзонда мешавад, дар бархе сомонҳои кишвар қори худро дунбол мекунанд.

Дар шаҳри Тошканд шумори фаровоне аз порсизабони тоҷик ба таври пароканда зиндагӣ мекунанд ва зиёд ба чашм намеоянд. Дастёбӣ ба рӯзномаи тоҷикии “Овози тоҷик”, ки ду бор дар ҳафта чоп мешавад, ғайримумкин аст. Китобҳои порсӣ-тоҷикӣ дар ҳич як китобфурушихо дида намешавад.

Дар Самарканд, ки аксари мардум порсизабони тоҷиканд, “Овози Самарканд”(ҳамчунон ду бор дар ҳафта) каме бештар ёфт мешавад ва шуморе аз китобфурушихо як баҳши порсӣ-тоҷикӣ низ доранд. Ҳатто як китобфурушии тамоман порсӣ-тоҷикӣ қанори масҷиди Биби Хонум вучуд дорад. Гарчи шабакаи симои тоҷикӣ чанд сол пеш таътил гашт, рӯзномаи “Овози Самарканд” пайваста навишторхоеро дар бораи забон, фарҳанг ва ториhi порсӣ-тоҷикӣ ба чоп мерасонад. Як рӯзноманигори саршиносии вобаста ба рӯзномаи аслии русизабони Самарканд бо итминон, вучуди “андаке кашмақашҳои пинҳон

миёни точикон ва ўзбакҳо”-ро хотирнишон мекунад. Вай “Овози Самарканд” - ро “беш аз андоза механпарастона” дониста (“Овози Самарканд” ва “Овози точик” рузномаҳои давлатиянд.С) ва аз ин рӯ онро фокиди(бидуни) арзиши хондан медонад.(4)

Аз сўйи дигар гардонандаи пешини Анчумани фархангии точик дар Самарканд аз ин гилоя дорад, ки точикҳои Ўзбекистон амалан фокиди(махрум) хисси хувийяти худӣ ва ифтихор ба мероси иронишон хастанд. Ҳама барои намуна тавзеҳ медиҳад,ки чи гуна сомон аз фаъолияти худ даст кашид ва иллати он ин буда, ки бо пешниҳоди ин сомон мабнӣ бар ин ки ҳама точикони Ўзбекистон корти шиносии худро иваз карда ва аз ин пас худро точик муаррифӣ кунанд,мувофиқат нашуд.Ин ошкор месозад, ки имрӯза низ дуруст ҳаммонанди давраи огозини шӯравӣ бисёре аз порсизабонони точик дар ўзбак номидани худ имтиёзоте мебинанд ва шояд ҳам аз таъбизоти зиддиточикӣ харосдоранд.(5)

Баровард кардани дарсади босаводӣ дар забони порсӣ дар Ўзбекистон душвор аст, зеро ки имрӯза хондан дар миёни ҳеч як ақвоми Ўзбекистон ривҷ надорад. Чанде аз китобфурӯшиҳои Самарканд китобҳои тозаҷоперо аз Тоҷикистон ворид кардаанд ва андаке китобро, ки аз нависандагони маҳаллии точик дар Самарканд мунташир шудааст, низ дар мавҷудии худ гунҷондаанд...

...Давлати Ўзбекистон ба таври суннатӣ, ба миллигароии точик чунон хатаре дарҳамбофта бо бунёдгароии исломӣ менигарад. Хар ду ҷанбаи ин хатари мавриди назари давлат, эҳтимолан игрок шудааст, гарчи бароварди сатҳи кунунии муборизаи амалии миллигароӣни точик дар Ўзбекистон душвор аст.

Созмоне ба номи Конуни миллии фархангии тоҷикон ва мардуми тоҷикзабон, мустақар дар Самарканд номаҳои саргушода ба Созмони Милали Муттаҳид ва сафоратҳои давлатҳои ғарбӣ дар Тошканд ва ба ҳукумати Ўзбекистон фиристорааст ва дар он аз таъбири расмии эъмошуда бар зидди тоҷикони Ўзбекистон ва ин ки, ин дунболагирии сиёсатест, ки дар “даврони чирагии коммунизм ва боварҳои понтуркистӣ” (яъне даҳаи 1920) шакл гирифта буд, ибрази шикоят кардааст.(7)Раҳбарони аслии ин созмон (бештар устодони донишгоҳӣ) аз қори худ барқанор шуда ва аз соли 1992 аз сафар ба ҳамоиши солони чаҳони тоҷикон дар Душанбе маҳрум шуданд.(Чанги дохилӣ дар Тоҷикистон низ лағади маҳама ба пайқари ин созмонҳои навпо зад. С)

Чунончи сиёсати расмии Ўзбекистон нисбат ба ақаллияти тоҷики он кишвар, ба ҳар андоза, танише иҷтимоӣ падида оварда бошад, боз метавон аз бадтар шудани авзоъ ҷилавгирӣ кард. Пиеда кардани идеолоғии шӯравиро нисбат ба мақулаи миллият дар Осиёи Миёна андушномаи бузургро дар пай доштааст ва он дар пайи напазируфтани ин воқеаият буд, ки мардумшинохтии ин сомон, омеае дарҳамшуда ва ногушудани аст ва мероси пурмоа ва қуҳани фарҳанғои гуноғунро намебоистӣ нодида гирифт. Имруза бо нигариш ба ин ки бисёре аз тоҷикони Ўзбекистон ҳамонанди русҳои он кишвар ҳозир ба аз каф додани ҳувийяти худ нестанд, беҳтарин роҳ барои дастёбӣ ба ояндаи оштиомез ва рӯшан, пазириши расмии чандғунагии наҷоди чумхурӣ ва падида омадани як ҳисси ифтихори муштарак дар фарҳанғо ва дастовардҳои гуруҳҳои ташиқлдиҳандаи он кишвар мебошад.

Ёддоштҳо ва марчаҳо:

Ёдовари нигоранда: пажухиш дар Ўзбекистон дар хилоли солҳои 1994-95 бо пуштибонии молии Фархангистон барои пешрафти омӯзиш (AED) ва хайъати пажухишҳо ва таъвизҳои миёни кишварӣ (IREX) анҷом гирифт.

1. Шумори кулли мардуми Ўзбекистон ҳамакунун 22 миллион (имрӯза наздик ба 30 миллион.С) мебошад.

2. Сомонаи вочи ва оҳанги кӯбишии гӯйиши тоҷикии Ўзбекистон ба он овойи ҳаммонанди ўзбакӣ мебахшад. Дар миёни бақияи нишонаҳои роичи нуфузи забони туркӣ дар ин забон, ошқортарини онҳо ба қор бурдани пасванди пурсишии “мӣ” мебошад.

3. Дар хилоли(муддати) мондани мо дар Ўзбекистон чунин пурсишҳое ба таври паёпай аз ҳамсари ман, ки иронист, мешуд. Онҳо ба таври қомилан қиддӣ аз ӯ мепурсиданд, ки оё Эрон себ, гов ва гайра ҳам дорад.

4. Гуфтугуи шахсӣ.

5. Ин ки порсий-тоҷикӣ забони кулӣ (лӯлӣ)ҳои Осиёи Миёна низ ҳаст, шояд дар ин пешдовариҳо муассир бошад.

7. Гирдиҳамоии амнияти минтақавӣ: Тошканд, 28 сентябри соли 1994. Суханрон Чамол Мирсаидов тайи суханронӣ дар ҳамоиш барои Амният ва ҳамкорӣ дар Урупо (CSCE) барои дастёбӣ ба феҳристе аз мавриди вижа, шунавандагонро ирҷоъ медихад. Гузориши соли 1993 Дидбони ҳукуки башари Хелсинки (Helsinki Watch). Р. Масов бар ин бовар аст, ки “як раванди наслкушӣ дар мавриди мардуми тоҷик” дар пайи тарошидани “ҷумҳуриҳои миллӣ” ба дасти шӯравӣ оғоз шуд, ки дар он ду саввуми минтақаи суқунати тоҷикҳо ба ҷумҳурии тозасози Ўзбекистон эъто шуд. (Р. Масов. Тарихи марзқашии ҳашин. (Istoriia Topornogo Razdelenia). Шаҳри Душанбе. Соли 1991. с 11-12).

* The Tajiks of Uzbekistan

Central Asian Survey (1996), 15(2), 213-216

(Иктибос аз ин навиштор дар сурати зикри манбаъву нависанда ва мутарчим, озод аст).